

Piwocki Franciszek Ksawery (1901—1974), historyk, krytyk i teoretyk sztuki, konserwator zabytków, muzycolog, pedagog. Ur. 19 XI we Lwowie, był synem Władysława, sędziego, i Celinę z Tyszkowskich. W r. 1920 ukończył we Lwowie Państwowe Gimnazjum im. Stefana Batorego. Brał udział w walkach o niepodległość i w akcji plebiscytowej na Górnym Śląsku. W l. 1921—3 był słuchaczem na Wydziale Architektury Politechniki Lwowskiej, następnie zaś przeniósł się na Wydział Humanistyczny Uniw. Lwow., na którym studiował historię sztuki pod kierunkiem Władysława Podlacha jako przedmiot główny i etnografię pod kierunkiem Adama Fischera jako przedmiot poboczny. Absolutorium uzyskał w r. 1928, a stopień

doktora filozofii otrzymał w r. 1931 na podstawie rozprawy *Drzeworyt ludowy w Polsce* (W. 1934). W l. 1927—9 był asystentem w Muzeum Lubomirskich we Lwowie, a w r. akad. 1928/9 asystentem Edmunda Bulandy przy katedrze archeologii klasycznej Uniw. Lwow. Następnie związał się ze służbą konserwatorską: najpierw, w l. 1929—30, jako pomocnik konserwatora w Urzędzie Wojewódzkim we Lwowie, potem, w l. 1930—5, jako konserwator na okręg lubelski, obejmujący woj. lubelskie, wołyńskie i poleskie, z siedzibą w Lublinie. Równocześnie był kustoszem w Muzeum Lubelskim (w którym już w r. 1929 przechodził staż muzealny), a od r. 1933 — wykładowcą w miejscowej Szkole Malarskiej; wreszcie w l. 1935—8 był konserwatorem na woj. wileńskie i nowogródzkie z siedzibą w Wilnie. W r. 1938 w wyniku konkursu objął obowiązki dyrektora Miejskiego Muzeum Przemysłu Artystycznego we Lwowie, które pełnił do usunięcia go przez Niemców w r. 1941; w l. 1941—4 był bibliotekarzem w tymże muzeum, a w l. 1943—4 wykładał ponadto historię sztuki w Wyższej Szkole Przemysłu Artystycznego we Lwowie. W r. 1944 po zajęciu Lwowa przez armię radziecką objął ponownie dyrekcję Miejskiego Muzeum Przemysłowego. Był oficerem rezerwy WP, a podczas okupacji niemieckiej — Armii Krajowej; w okresie od 8 X 1944 do 11 II 1945 służył jako ochotnik w II Armii Wojska Polskiego w randze por. piechoty i przydzielony był do Resortu Kultury i Sztuki w Lublinie. W l. 1945—51, pełniąc obowiązki zastępcy dyrektora Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków w Min. Kultury i Sztuki w Warszawie, był dyrektorem Państwowego Instytutu Sztuki (PIS) i Biura Inwentaryzacji Zabytków; uczestniczył w akcji rewindykacji zagrabionych przez Niemców dzieł sztuki i współdziałał w podjęciu prac nad inwentaryzacją zabytków. Był współinicjatorem wydawnictwa „Materiały do Dziejów Sztuki w Polsce” i współdziałał przy jego wydawaniu w l. 1945—9, w l. 1946—9 przewodniczył Komitetowi Redakcyjnemu „Biuletynu Historii Sztuki i Kultury”. W l. 1952—8, jako kierownik Zakładu Sztuki Dawnej w PIS, miał istotny udział w powstaniu pierwszego podręcznika historii sztuki polskiej (1952 i 1953).

Dn. 9 X 1946 P. podjął pracę dydaktyczną w Akademii Sztuk Pięknych (ASP) w Warszawie jako profesor nadzwycz. (wcześniej od 28 V 1946 był zastępcą profesora), mianowany kierownikiem katedry nauk historycznych, później przekształconej w katedrę przedmiotów teoretycznych. W l. 1946—57 pełnił funkcję prorektora. W r. 1946 uczestniczył w organizowaniu uczelni, podejmując równocześnie starania o odbudowę zabytkowego pałacu Raczyńskich będącego siedzibą ASP. W r. 1956 brał

udział w ustalaniu nowej struktury i nowego programu nauczania w całym wyższym szkolnictwie artystycznym. Prowadził też wykłady z historii sztuki w Uniw. Warsz., do r. 1950 dla studentów historii sztuki, a w ostatnich latach dla studentów etnografii. Ponadto w l. 1953—61 wykładał historię sztuki w Uniw. Pozn. Dn. 27 VII 1966 został mianowany profesorem zwyczaj., w l. 1968—72 był ponownie prorektorem ASP. Na emeryturę przeszedł 24 VI 1972. Opracował *Historię Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, 1904—1964* (Wr. 1965). Dla studentów szkół artystycznych napisał *Dzieje sztuki w zarysie. Od wieków średnich do końca XVII w.* (1977). W okresie od 1 I 1956 do 31 X 1968 był dyrektorem Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej, przekształconego w r. 1964 w Państwowe Muzeum Etnograficzne; położył poważne zasługi przy odbudowie zniszczonego w czasie wojny gmachu Tow. Kredytowego Ziemińskiego (1962—72), przyznanego w r. 1959 dzięki jego staraniom na cele muzealne; stworzył własną koncepcję muzeologiczną kierowanej przez siebie instytucji; w r. 1960 powołał do życia stałe wydawnictwo Zeszyty Etnograficzne Muzeum Kultury i Sztuki Ludowej w Warszawie z artykułami w językach obcych.

Od pierwszej młodości do końca życia zainteresowany żywo sztuką ludową, naiwną, amatorską i prowincjonalną, był P. jej wybitnym teoretykiem i znawcą. W książce *O historycznej genezie polskiej sztuki ludowej* (Wr. 1953) omawiał sztukę ludową w kategoriach historycznych, w dyskusyjny sposób odnosząc jej początek do okresu renesansu; starając się ustalić kryteria stylu ludowego, wskazywał na więzi sztuki ludowej ze sztuką oficjalną. Kładł nacisk na cechy formalno-stylowe dzieła, ale uwzględniał również dyspozycje psychiczno-światopoglądowe artysty. Twórczość ludową uważał za wzór twórczości w ogóle. Organizował wystawy polskiej sztuki ludowej w l. 1948—9 (Paryż, Bruksela, Amsterdam) i w r. 1957/8 (Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Paryżu). Wprowadził sztukę ludową do podręcznikowej syntezy sztuki polskiej (w: *Sztuka polska czasów nowożytnych*, Cz. I, W. 1952; Cz. II, W. 1955). Dzieje poglądów na sztukę ludową przedstawił na szerokim tle w artykule *Sztuka ludowa w nauce o sztuce* („Lud”, T. 51 cz. 2: 1968). Wiele uwagi poświęcał także zagadnieniu rodzimości sztuki polskiej i jej cechom narodowym, m. in. w pracy *Zagadnienia rodzimej twórczości w badaniach nad polskim renesansem* („Biul. Hist. Sztuki”, R. 14: 1952 nr 4, oraz „Studia Renesansowe” t. 1, Wr. 1956). Na polu konserwacji zabytków pozostawał zwolennikiem indywidualnego rozwiązywania każdego problemu. Broniąc autentyczności dzieła sztuki, uznawał moralne prawo do odbudowy zniszczonych zabytków, jednakże

jako historyk sztuki przeciwstawiał się jego nadużywaniu; żadna bowiem — jego zdaniem — rekonstrukcja nie jest w stanie odtworzyć materialnej substancji, która jest przekaznikiem zawartych w dziele sztuki treści.

Na poglądy P-ego na sztukę, obok W. Podlacha, wywarł wpływ Jan Bołoz Antoniewicz. W podejściu do sztuki historycznej i zagadnień konserwatorskich bliski był mu wiedeński historyk sztuki A. Riegl, o którym pisał w pracy *Pierwsza nowoczesna teoria sztuki. Poglądy Aloisa Riegla* (W. 1970). Sztukę uważał za jedną i niepodzielną, odchodząc od rozróżnienia sztuki wielkiej i małej, dlatego też z jednakową docieklivością i pasją zajmował się sztuką ludową, jak też sztuką dawną i jemu samemu współczesną. W analizie dzieła sztuki kładł nacisk na formę («Jestem z zawodu czcicielem formy») i ekspresję pojmowaną zgodnie z tzw. psychologizmem. Pojęcie formy ściągał na kulturę: «Nie ma kultury bez formy — brak formy jest identyczny z brakiem kultury». W późniejszym okresie naukę o sztuce charakteryzował jako naukę o formach tzw. mówiących: «Dziełem sztuki jest dla mnie tylko forma mówiąca, nie piękna, nie użyteczna, funkcjonalna itd.». Dzieło sztuki uważał za zdolne do regeneracji interpretacyjnej. Studia zebrane z zakresu teorii sztuki ogłosił w tomie *Sztuka żywa* (Wr. 1970). Jako krytyk sztuki chętnie pisywał recenzje oraz wstępy do katalogów wystaw zbiorowych i indywidualnych, przedstawiając artystów, głównie środowiska warszawskiego. Lubił formę eseju.

Od r. 1932 P. był członkiem rzeczywistym Tow. Przyjaciół Nauk w Lublinie, od r. 1936 członkiem Sekcji Historii Sztuki Tow. Przyjaciół Nauk w Wilnie, gdzie przewodniczył równocześnie Radzie Tow. Popierania Przemysłu Ludowego, z której ramienia wziął udział w r. 1937 w kongresie folkloru w Paryżu, w r. 1948 został członkiem Sekcji Historii Sztuki Tow. Naukowego w Warszawie, później zaś Komitetu Historii Teorii Sztuki PAN i Komitetu Nauk o Sztuce PAN, któremu w l. 1968—71 przewodniczył, wreszcie wiceprezesem (1950—6) i prezesem (1958—63) Zarządu Głównego Stowarzyszenia Historyków Sztuki oraz członkiem honorowym Stowarzyszenia Historyków Sztuki (1971) i Polskiego Tow. Ludoznawczego (1974). Należał również do kilku stowarzyszeń i organizacji międzynarodowych związanych ze sztuką — International Council of Museums (ICOM), Association Internationale des Critiques d'Art (AICA). Brał stałe udział w różnych komitetach organizacyjnych i komisjach artystycznych w kraju. Był członkiem m. in. Rady Muzeów i Rady Konserwatorskiej w Min. Kultury i Sztuki od r. 1953 do końca życia, Rady Naukowej Instytutu Sztuki PAN, przewodniczącym Rady

Naukowej «Cepelii» do spraw sztuki ludowej. Za pracę naukową i działalność na polu kultury i sztuki otrzymał dwukrotnie indywidualną nagrodę ministra kultury i sztuki I stopnia (1968 i 1972), wyróżniony został ponadto w r. 1969 nagrodą Gottfried-von-Herder, przyznawaną od r. 1964 w Wiedniu przez Fundację F. V. S. w Hamburgu. Zmarł 14 XII 1974 w Warszawie, pochowany został na cmentarzu Powązkowskim. Odznaczony był Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski za rewindykację zabytków sztuki zrabowanych przez hitlerowski okupanta (1947) i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski za całokształt twórczości naukowej i działalności (1965).

P. żonaty był dwukrotnie: po raz pierwszy z Barbarą z Syniewskich, następnie z Marią Janiów, historyczką sztuki. Z pierwszego małżeństwa pozostawił syna Marcina, geologa, i córkę Elżbietę, a z drugiego — syna Ksawerego, historyka sztuki i malarza.

Fot. w Akad. Sztuk Pięknych w W., w Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Historyków Sztuki; — Pol. bibliogr. sztuki, I cz. 1, II; Bochnak A., Zarys dziejów polskiej historii sztuki, Kr. 1948 s. 52; Granice sztuki: Z badań nad teorią i historią sztuki, kultury artystycznej oraz sztuki ludowej, W. 1972 (tom prac dedykowany Ks. P-emu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin — tu m. in. Białostocki J., Słowo wstępne s. 7—8, fot., Kossakowska M., Bibliografia prac drukowanych Ks. P-ego [w l. 1930—71], s. 283—92, Pietkiewicz K., Niektóre elementy kształtowania się profilu Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie, s. 277—82, Porębski M., Żywa wartość i nauka. Twórczość naukowa Ks. P-ego, s. 266—76); [Gutowski M.] M. G., Ksawery Piwocki, „Kultura” R.13: 1975 nr 1 (603) s. 13; Jackowski A., Prof. dr Ksawery Piwocki 1901—1974, „Pol. Sztuka Lud.” R.29: 1975 s. 186—8; Kalinowski L., O „Pierwszej nowoczesnej teorii sztuki” profesora Ks. P-ego, „Folia Historiae Artium” T.9: 1973 s. 195—203; Kossakowska M., Ksawery Piwocki 19 XI 1901—14 XII 1974, „Kron. Warszawy” 1976 nr 1 s. 114—17 (fot.); Olędzki J. J., Ksawery Piwocki (1901—1974), „Etnografia Pol.” T.20: 1976 s. 363—7; tenże, Model twórczości wszelkiej, „Nowe Książki” 1972 nr 18 (542) s. 35—7; tenże, Rozmowa z prof. Ks. P-m, tamże s. 48—50; Pietkiewicz W., Ksawery Piwocki (1901—1974), „Lud” T.60: 1976 s. 363—7; Porębski M., Ksawery Piwocki, 1901—1974, „Biul. Hist. Sztuki i Kultury” R. 38: 1976 s. 83—6 (fot.); [Szwankowski E.] Sz. E., Ksawery Piwocki, Sylwetka, „Nowe Książki” 1972 nr 18 (542), (fot.); Wolff-Łozińska B., Ksawery Piwocki 19 XI 1901—14 XII 1974, „Roczn. Hist. Sztuki” T. 11: 1976 s. 9—11 (fot.); — „Kamena” 1975 nr 2; „Tyg. Powsz.” 1975 nr 10 [„Zmarli”]; „Życie Warszawy” 1974 nr 300, 302, 307, 308, [nekrologi]; — Arch. Akad. Sztuk Pięknych w W.: Teczka personalna; Materiały Red. PSB; — Informacje rodzinne.

Lech Kalinowski